

TİMUR'A SUNULAN *TUHFETÜ'L-FAKİR İLÂ SÂHİBİ'S-SERİR* ADLI ESER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Abdullah DODANGEH**

Öz

Tarih araştırmalarında vekâyi'nâmeler en önemli kaynaklar arasında yer alır. Vekâyi'nâmelerin müellifi, genellikle daha önceki dönemlerden başlamak üzere, kendi devrinde bizzat şahit olduğu vakalar hakkında bilgi verir. Bu nedenden dolayı bütün vekâyi'nâmeler özellikle tarih araştırmacılarının istifade ettiği kaynaklar arasında yer alır. Çalışmamıza konu olan *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* adlı eser de bu kaynaklardan birisidir. İlhanlı Devleti'nin (1256-1353) çöküşünden sonra yaşanan iktidar boşluğu nedeniyle meydana gelen "Fetret Devri" sırasında, İran'ın çeşitli bölgelerinde mahallî hanedanlar ortaya çıkmıştır. *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* de aynı dönemde Şiraz bölgesinde yaşayan Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî tarafından Arapça olarak 800/1397-1398 yılında telif olunmuştur. Müellif, eserini bu dönemin sonlarına doğru bölgeye hâkim olan Timur'a takdim etmiştir. Bu eserin padişahın saray kütüphanesine sunulduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak eser, çeşitli toplulukların şeceresi, âlimlerin hayat hikayesi ve eserlerinin yanı sıra, astronomi, coğrafya, tarih ve felsefe gibi birçok ilim hakkında bilgiler içerir. Eserin bir diğer özelliği, tarih metodolojisinin temel prensipleri ve uygulaması hakkında değerli bilgiler sunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr*, Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî, Timur, Şecere-i Ensâb, Tarih Yazıcılığı.

* Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde bana destek olan ve makalenin olgunlaşmasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Hossein Muttaqi, Prof. Dr. Osman G. Özgüdenli ve Doç. Dr. Nevzat Keleş'e teşekkür ediyorum.

** Dr. Ibaraki University, Mito, Japonya. abdollahdodangeh@gmail.com
Orcid: [0000-0001-7025-8646](https://orcid.org/0000-0001-7025-8646)
DOI: 10.53440/bad.1359996

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 14.09.2023-Makale Kabul Tarihi: 13.12.2023)

Atıf Bilgisi: Dodangeh, A. (2023). Timur'a Sunulan *Tuhfetü'l-Fakîr İlâ Sâhibi's-Serîr* Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme. *Bingöl Araştırmaları Dergisi* (19), s. 61-83.

AN ASSESSMENT ON THE WORK TITLED *TUHFAT-AL-FAQİR ILÂ SAHİB AL-SARİR* PRESENTED TO TIMUR

Abstract

In historical studies, chronicles are among the most important sources. In the majority of the chronicles, the authors usually give extensive information about the cases in which they witnessed in their times starting from the previous periods. Therefore, all the chronicles are the most important sources that history researchers make use of them. Present study aims to the work *Tuhfat al-fakîr ilâ sâhib al-sarîr* which is also one of these precious sources. After the collapse of the Ilkhanid Empire (1256-1353), the region experienced a power vacuum known as the "Period of Interregnum" which emerged in the form of local dynastic states. *Tuhfat al-fakîr ilâ sâhib al-sarîr* is a work written in Arabic in 800/1397-1398 by Muhammad bin Abdal-Karîm al-Îjî who lived in Shiraz region at the same time. The author has presented the work to Timur dominating the region towards the end of this period. As it is understood, this exquisite work has been submitted to the court library. In general, the work has focused on different issues such as the genealogy of various communities, the genealogy, and works of scholars, astronomy, geography, history, and philosophy. Another feature of the work is to provide crucial insights into the historical methodology, offering valuable information on its principles and application.

Keywords: *Tuhfat al-fakîr ilâ sâhib al-sarîr*, Muhammad bin Abd-al-Karîm al-Îjî, Timur, genealogy, historiography.

Giriş

Bu çalışmamıza konu olan Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî¹ İlhanlılardan (1256-1353) sonra merkezî iktidarın zayıfladığı ve "*tevâif-i mülûk*"² olarak nitelendirilen fetret döneminde yaşamıştır. İlhanlıların son dönemlerinde Timur ortaya çıkmış ve İran sahasına hâkim olmuştur. Bir geçiş süreci olması hasebiyle bu dönemde siyasî istikrar nispeten ortadan kalkmıştır. Bu zamanda yaşanan siyasî, sosyal ve iktisadî sorunlara rağmen ilmî faaliyetlerin devam ettiğini görmekteyiz. Söz gelimi Hinduşah Nahçevânî'nin (öl.777/1375'ten önce) *Tecâribü's-selefi*, Taceddîn Fahr-i Benâkitî'nin (öl.730/1329,1330)

- 1 Müellifimizin adı, *Miftâhu's-Sa'âde fî Kavâ'id-i-Siyâde* isimli Farsça yazma eserin 108_b yaprağında Muhammed b. Abdülkerîm el-mülakkab bi-Şihâb en-Neyrîzî şeklinde geçmektedir. Kitabın Hattat Mehmed Süleyman ve Abdülazîz Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine yapılan tercüme nüshalarında ise müellifin adı Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Îcî olarak kaydedilmiştir. Îc, Fars eyaletinin güney doğusunda yer alan bir şehirdir. Neyrîz ise kısa bir mesafe ile Îc'in hemen üstünde yer almaktadır. Dolayısıyla söz konusu müellifin künyesinin Neyrîzî ya da Îcî olarak farklı şekillerde kaydedilmesi normaldir. Müellife ait eserlerin hemen tamamında lakabı Şihâb/eş-Şihâb olarak verilmiştir. Dolayısıyla söz konusu eserlerin aynı kişiye ait olduğunun kanısındayız.
- 2 Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Pezeşk, 1387/2008. Aynı dönemde mahallî hânedanlar (*Mülûkü't-Tavâif*) hakkında geniş bilgi için bkz. Beyânî, 1345/1966.

Târîh-i Benâkitî'si, Şerefeddîn Abdullah b. Fazlullah Kâtib-i Şirâzî'nin (öl.735/1334) *Târîh-i Vassâfı*, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin'in (öl.738/1338, 759/1358?) *Mecma'ü'l-ensâb fi't-tevârih'i*, Hamdullah el-Müstevfî'nin (ö.750/1350) *Târîh-i Güzîde*, *Nüzhetü'l-külûb* ve *Zafernâme'si*, Muînüddîn-i Yezdî'nin (öl.789/1387) *Mevâhib-i ilâhî'si*, Nizâmiddîn Şâmî'nin (öl. 814/1411,1412) *Zafernâme-i Timûrî'si*, Hâfız-ı Ebrû'nun (öl.833/1430) *Mecma'ü't-tevârih* ve *Zübdetü't-tevârih'i* bu dönemde kaleme alınmıştır. Söz konusu zamanda yaşayan âlimlerden birisi de Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî'dir. Müellifin eserlerinden biri de bu çalışmada üzerinde durduğumuz *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibü's-serîr*'dir. "*Fakirin taht sahibine hediyesi*" manasına gelen bu eser, el-Îcî tarafından 800/1397-1398 yılında Arapça olarak telif edilmiştir. Müellif eserini Timur'a ithaf etmiş ve ona sunmuştur. Bursalı Tâhir Mehmed Efendi, *Siyasete Mute'allik Âsâr-ı İslâmiyye* adlı eserinde *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibü's-serîr*'i tanıtmaya niteliğinde muhtasar bir bilgi vermiştir³. Ayrıca söz konusu eser Hâlid Ahmed el-Molla es-Süveydî tarafından 2010 yılında neşredilmiştir⁴. Biz de burada eserin yazma nüshası ve tanıtımı üzerinde duracağız.

I. Müellifin Hayatı ve Eserleri

İlhanlılardan sonra veya Timurlu Hânedanı'nın kuruluş döneminde yaşadığını tespit edebildiğimiz el-Îcî hakkında kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hatta Molla Câmî (1998), Devletşah Semerkandî (1382/2003) ve Ali Şîr Nevâî (I, 1996) gibi âlimlerce aynı dönemde kaleme alınan şu'arâ ve sûfî tezkirelerinde bile ona dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Benzer şekilde daha geç dönemde yazılmış olan eş-Şekâ'ikü'n-nu'mâniyye (Taşköprülüzâde I-V, 1989) ve *Keşfü'z-zünûn*'da (Kâtip Çelebi, I-V, 2007) da herhangi bir malumat yoktur.

Bu konuda yalnızca kendisinin Muzafferî Hânedanı (1318-1393) hükümdarı Şah Şücâ (760-786/1358-1384) için 777/1375 yılında Farsça olarak

3 Eser hakkında bkz. *Siyasete Mute'allik Âsâr-ı İslâmiyye*, 1330/1912, s. 22; Deniz, 1999, s. 60.

4 El-Süveydî çalışmasında, araştırmamıza konu olan yazma eseri esas almıştır. el-Îcî'nin İslâm ilimlerinin yanı sıra, tarih, edebiyat ve felsefe alanlarında söz sahibi olduğuna ifade etmiştir. Müellifin yüzlerce kaynağı bir araya getirip mütalaa ettikten sonra söz konusu eserini ortaya koyduğuna zikretmektedir. el-Îcî'nin 800/1400 yılından sonra vefat ettiğini belirtmektedir. Bunun dışında doktora tezimize konu olan *Miftahü's-sa'ade fi kava'idî's-siyâde* adlı yazma eser başta olmak üzere müellife ait olduğu muhtemel diğer eserlerinden bahsetmemiştir. Ayrıca el-Îcî'nin yetişmiş olduğu Fars, Neyrîz, İc gibi İran coğrafyasının sosyo-kültürel durumu yahut onun yetiştiği ilmî muhit ve çağdaşı olan âlimler hakkında da herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu çalışma ile ilgili geniş bilgi için bkz. El-Îcî, 2010.

teelif ettiği ve bir siyasetnâme türü olan *Miftahü's-sa'âde fî kavâidi's-siyâde*⁵ adlı eserinde bilgi bulmak mümkündür. Yaptığımız araştırmalar sonucunda *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* ve yazarı hakkında *Miftahü's-sa'âde fî kavâidi's-siyâde* bilgi içeren tek kaynak durumundadır. *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr*'de müellif, kendisini Ebü'l-Mefâhîr Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. el-Mulakkab li-Şems İbn-i Şihab el-Îcî olarak zikretmektedir. Müellifimiz olan El-Îcî'nin dönemin en önemli âlimlerinden Adudüddîn el-Îcî (öl.756/1355) ile çağdaş olması, onun Sa'deddîn et-Teftazânî (öl.792/1390), Şemseddîn el-Kirmânî (öl.786/1385) ve Seyfüddîn Ebherî (öl.831/1428) gibi âlimlerden ders almış olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Adudüddîn el-Îcî misali büyük âlimlerin de mensup olduğu Şâfiî mezhebi ve Eş'arî kelam ekolünün yaygın olduğu Şiraz bölgesinde yaşamış olması, ayrıca *Miftahu's-sa'âde fî kavâidi's-siyâde* ve *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* adlı eserlerinde üzerinde durduğu meselelere olan yaklaşımı, onun da aynı çizgiden gittiği düşüncesini akıllara getirmektedir.

el-Îcî, *Tuhfe*'nin 68_a sayfasında kendi dedesini överek künyesinin Erşeddüddîn Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ali en-Neyrîzî olduğunu ve *Mecma'ü'l-bahreyn*⁶ adlı bir eseri bulunduğunu belirtmiştir. Hakkındaki bilgileri bundan öteye götüremediğimiz müellifin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, vefat tarihinin eserinin telif edildiği 800/1397-1398 yılından sonra olduğunu söylemek mümkündür.

5 Şah Şicâ için kaleme alınan bu eser Ayasofya Koleksiyonu, 2086 numarası ile kayıtlıdır. Müellif, eserin sonunda kendi künyesini Muhammed b. Abdülkerim Şihâb en-Neyrîzî olarak zikretmektedir. Eserin Osmanlı Türkçesi olarak iki nüshası mevcuttur. Birincisi İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde T18 numarası ile kayıtlıdır. Eser Hattat Mehmed Süleyman tarafından 1025/1617 yılında tercüme edilmiştir. İkincisi ise Nurosmaniye Kütüphanesi'nde 2335 numarası ile kayıtlı bulunan nüshadır. Bu eser de 1035/1626 yılında Abdülaziz Efendi tarafından tercüme edilmiştir. Zikrolunan her iki tercüme nüshasında da müellifin künyesi Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Îcî şeklinde kaydedilmiştir. Bu künye ile *Tuhfe*'deki künye örtüşmektedir. el-Îcî ya da en-Neyrîzî'ye ait olan *Miftah* ile *Tuhfe*'nin telif tarihleri arasında altı sene fark olmasına rağmen, her iki eserin yazı hattı birbirine çok yakındır. *Miftah*'ın dışında Pakistan'ın Karaçi Millî Müzesi'nde, N.M. 1957-913/3 numarası ile Farsça olarak kayıtlı bulunan bir *Şahnâme-i Firdevsi* yazması da mevcuttur. Anlaşıldığı üzere, 752/1351-1352 senesinin Muharrem ayının ikinci günü telif olunan eserin müellifi Muhammed b. Abdülkerim b. Muhammed b. Ebü'l-Hasan el-Fakih en-Neyrîzî'dir. Bu bilginin dışında, eserin yazı stilinin müellife ait diğer iki eserlere benzerlik taşıması, *Şehnâme* nüshasının el-Îcî veya en-Neyrîzî diye anılan müellifimize ait olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. *Şehnâme* hakkında bilgi için bkz. Nasîrî, 1369/1990, s. 40-41.

6 *Mecma'ü'l-bahreyn* adlı eser, on ciltten oluşan *Kur'an-ı Kerîm*'in tefsiri mahiyetindedir. Eser el-Îcî'nin dedesi Erşeddüddîn Muhammed b. Ali en-Neyrîzî'ye (ö.604/1207-1208) ait olup geniş bilgi için bkz. Fesâî, II, 1388/2009, s. 1567. Müellifin dedesi Erşeddüddîn ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Kehhâle, IV, s. 224.

II. Eserin İsmi

A. Eserin Adı: Çalışmamıza konu olan *Tuhfetü'l-fakir ilâ sâhibi's-ser îr* adlı eserin künyesinin anlamı şöyledir: **Tuhfe** hediye; **fakîr**⁷ zayıf ve miskin; **ilâ** için; **sâhib** elinde tutan, hâkim olan, makam ve mevkiyi elinde tutan; **serîr** ise taht, taç ve devlet gibi manalara gelmekte olup saltanatı temsil eder. Buna göre *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* ibaresi yukarıda da işaret ettiğimiz üzere “**fakirin taht sahibine hediyesi**” anlamını ifade etmektedir. Ayrıca “**sultana sunulan küçük (değersiz) bir hediye**” olarak da düşünülebilir.

B. Eserin Telif Sebebi: Eserin 1^b. varakında Timurlular dönemine has tezhip sanatı ile altın yaldızlı “Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim” ibaresini içeren bir başlık yer almaktadır. İç kısmı simetrik motifli olup, zengâr (yeşil renge, bakır pası türünden bir maden) ve lacivert renklerinden oluşan elvân motifleri ile süslenmiştir. Bu nefis başlığın altında Allah'a hamd ve senâ ile başlayan uzun bir dua ve methiye mevcuttur. Ardından Peygamber, ailesi ve ashabı için dua yer alır. el-Îcî, *Tuhfe*'nin telif sebebi ile ilgili şöyle der: (6_b) “*Bu bilgileri Timur'un hazinesi (kütüphanesi) için en layık, en mükemmel, en nefis biçimde herkes için şeffaf ve faydalı olabilecek şekilde kaleme aldım.*” *Tuhfe*'yi ithaf ettiği Emîr Timur'un künye ve lakabını ise “Kutbü'l-Hak ve's-Saltanat ve'd-Dünya ve'd-Dîn” şeklinde vermektedir. Ardında da eseri kaleme alma gayesine devamla onun nasıl tasnif ettiğini şu sözleriyle anlatmaktadır: (7_a) “*Bu kitap, çeşitli toplulukların hikâyelerinden ibretler ve hikmet barındırdığı gibi dirayet, adâb ve akıl sahibi olanların sözlerinden ve hayat hikâyelerinden oluşmaktadır. Kitabı da güzel bir silsile şeklinde, düzgün ve kronolojik olarak biçimlendirdim. Zikrettiğim haberleri akla yatacak şekilde kaydettim. Verdiğim bilgileri taassuptan, çelişkiden ve aşırılıktan uzak bir biçimde düzenledim. Bu haberleri de güvenilir kaynaklardan ve şahitlerden topladım. Bilgilerin bir kısmının doğru olup olmadığını Kur'an ayetleri ile karşılaştırarak tespit ettim ve bunları çeşitli beyitler ile süsledim. İlmî meseleleri ve amelî hikmetleri dikkatlice değerlendirip kaydettim. Bu kitabı özel bir mukaddime ve muhtelif prensipler ile başlattım; kitabın esas maksadı olan meseleleri çeşitli bâblara ayırarak tasnif ettim. Eseri on bâba ayırdım. Bunlardan bazıları diğerlerine başlık teşkil edecek niteliktedir; bazıları ise bağımsız olarak değerlendirilebilir. Bu bâblardan bazıları çeşitli fasıllara ayrılır; bu fasıllar da kendi içinde çeşitli başlıklar altında bölümlere ayrılır. Bunun da çeşitli ilkelerin (tarih yazıcılığı açısından) yerini bulması ve konuların birbiri ile olan ilişkisini sağlamak için yaptım.*” “*Haberlerin (tarihî bilginin) aktarılmasının yanı sıra, tarih ilmine*

7 Büyük âlimler genellikle kendilerinden bahsederken mütevazı bir biçimde kendilerini küçük ve değersiz manasına gelen “hakir” ya da “fakir” gibi ifadelerle nitelendirmektedirler.

özel bir disiplin ve kaide teşkil edecek biçimde bir eser ortaya koydum. Benim bahsettiğim mevzular, diğer tarih kitaplarında benzerine az rastlanır. Kastettiğim meseleleri çeşitli edebî ve anlaşılması kolay olan ibareler ile aktardım. Metinleri insanların hoşuna gideceği ve kolaylıkla kabul edebilecekleri tarzda ifade ettim. Bütün bunları yaparken haberlerin özgünlüğünü muhafaza etmeye gayret ettim. Bu önemli bilgileri sinelerin (gönüllerin bu bilgileri kabul etmesi için, gönülleri okşayacak) alması için mucizevî bir tarzda biçimlendirdim. Bu eseri Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibi's-serîr künyesi ile isimlendirdim ve hükümdara [Timur] -Allah onun saltanatını daim kılsın- sundum." Ayrıca Tuhfe'yi yazmasındaki bir başka muradının da kullandığı kitaplarda karşılaştığı meseleleri ve çelişkileri gidermek olduğunu vurgulamaktadır (7_a).

C. Eserin Telif Tarihi

Ali Yezdî ve Nizâmeddîn Şâmî'nin *Zafernâme* adlı eserlerinde olan bilgiye göre Timur'un ordusu 789/1387-1388 senesinde Fars eyaletinin tamamını ele geçirmiştir (Şerefeddîn Ali Yezdî, s. 417-421; www.ghaemiyeh.com (Erişim 02.12.2015); Nizâmeddîn Şâmî, s.110-113; www.ghaemiyeh.com (Erişim 02.12.2015)). Bu tarihten malumata istinaden eserin telif tarihi ile ilgili iki farklı ihtimal ileri sürülmektedir. Birincisine göre el-Îcî, 783/1381-1382 yılında kitabın telifine başlamış ve 800/1397-1398 yılında bitirmiştir. İkincisi ise eserin 783/1381-1382 yılında tamamlanarak 800/1397-1398 yılında yeniden istinsah edilmiştir⁸.

Eserin ilk ve son ibareleri şöyledir:

Baş (vr. 1_a): "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bize hak, dürüstlük ve ilham yollarında yürümeyi nasip eden, bizi dalâletin, cehaletin, sefaletin ve ahmaklığın eline bırakmayan Allah'a hamd olsun.*"⁹

8 Eserin ne zaman ve nerede Timur'a sunulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak müellif 783/1381-1382 yılında eserin telifine başlamış ve 800/1397-1398 yılında da bitirmiş olabilir. Bunun gerekçesi ise eserin kapsamlı olmasıdır. Bazen de âlim telif ettiği bir eseri daha sonra bir yöneticiye sunmak ister; bu durumda bir katipten eserini istinsah etmesini talep edebilir. Durum böyle olunca, eser müellif tarafından kontrol edilerek tamamlanır. İstinsah sırasında sunulması gereken kişinin ismi ve ona hitaben methiye vs. gibi ibareler ilave olunur. Elimizdeki *Tuhfe* nüshasının 295_b varakında "*1 Muharrem 800/24 Eylül 1397 Pazartesi öğlen kâtip Pîr Ali el-Hâfız tarafından istinsah edilmiştir*" diye bir kayıt mevcuttur. Buna istinaden eserin, müellifin kontrolünde istinsah edilmiş bir nüsha olabileceği de düşünülebilir. Ancak kitabın sonunda "...Pîr Ali Kâtib." bilgisini içeren kısmın kâtip tarafından daha sonra ilave olunmuş olması da muhtemeldir. Bu kadar muntazam ve zarif bir biçimde telif olunan bir eserin ancak müellifi tarafından ya da onun kontrolünde kâtibi tarafından yazılmış olması ihtimali yüksektir. Sonuç olarak 79_b varagında el-Îcî'nin de kitabın telif tarihini 783/1381-1382 olarak zikretmesine göre eser, Timur'un İran sahasına girmesinden on iki sene sonra yazılmıştır.

9 بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله الذي وفقنا لسلوك مناهج الحق والصدق والالهام و لم يتركنا في بقاء الضلالة والجهالة والشقاوة والغباوة

Son (vr. 295_a): “Kitap tamamlandı. Hamd cömertlik ve iyilik kaynağı olan yüce rabbimizdir. Selam onun Haşimî Resûlü’nedir. ... (Bu) Allah’ın en ufak kulu (fizikî olarak) ve en günahkârlarının en büyüğü olan Eb’ül-Mefâhir Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Mulakkab bî Şems ibn-i Şihâb el-Îcî’nin (Allah kendisine hatalarını görmeyi nasib etsin; bu gününü dününden daha hayırlı kılsın ve onu ve ebeveynini bağışlasın) notudur.”¹⁰

Kâtib’in notu (vr. 295_a-295_b): “Tuhfetül-fakîr olarak isimlendirilen bu mecmua hararetlerin yükseldiği, gurbetin, ayrılığın ve yalnızlığın aman vermediği (bir dönemde), 1 Muharrem 800/24 Eylül 1397 Pazartesi öğlen kâtip Pîr Ali el-Hâfız (Allah onun ahiretini hayırlı kılsın) tarafından yazılmıştır.”¹¹

Tuhfetü’l-fakîr ilâ sâhibi’s-serîr’in nüshaları ile ilgili şu ana kadar yapmış olduğumuz araştırma sonucuna göre eser Süleymaniye Kütüphanesi’nde mevcut olan tek nüshadan ibarettir¹². Dolayısıyla *Tuhfe*, müellifi ve eserleri hakkında yapılacak olan çalışmalarda, araştırmacıların müellife ait söz konusu eserin yanı sıra doktora tez konumuzu teşkil eden *Miftahü’s-sa’âde fî kava’idi’s-siyâde*’ye müracaat etmeleri tavsiye olunur.

D. Eserin Nüsha, Tertip ve Muhtevası: Tek nüsha olarak Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan *Tuhfetü’l-fakîr ilâ sâhibi’s-serîr* adlı eser, on bâbdan ibarettir. Her bâb kendi içinde çeşitli fasıllardan ve mukaddimededen oluşmaktadır. Hz. Âdem’den başlamak üzere Timur dönemine kadar olan genel bir tarih eseri mahiyetindedir. Halifelerden ve onlardan sonra gelen devletler ve devlet adamları hakkında malumat vermektedir. Mukaddime kısmında ise çeşitli mezhepler ve dinler hakkında geniş izahlar yer almaktadır. Eserde, kısaca astronomi, felsefe, şecere ilmi, kavimler tarihi, İslâm tarihi, halifeler

10 تم الكتاب و ربنا المحمود/ و له المكارم و العلى و الجود/ و علي النبي الهاشمي تحية/ ما اخضر ريحان و اوراق عود؛ من تعليقات اصغر عبادالله جرما و أكبرهم جرما، ابي المفاجر محمد بن ابراهيم بن محمد الملقب بشمس ابن شهاب الايجي، بصره الله يعيوب نفسه جعل يومه خيرا من أمسه و عفر له و لوالديه.

11 اتفق جمع هذه المجموعة المسماة بتحفة الفقير في زمان لايساعد كل حز و مكان الغربية و الفرقة و الغزلة و الوحدة في كتبة الفقير الحقيق الي الله تعالي ... الهلالية الهجرية النبوية و الحمدلله اولاً [٢٩٥] ضحوة يوم الاثنين غرة محرم لسنة ثمانمائة ... بير علي الحافظ ... احسن الله له الحال

12 *Tuhfetü’l-fakîr ilâ sâhibü’s-serîr*’in Hâlid Ahmed el-Molla es-Suveydî tarafından 2010 yılında neşredildiği tarafımızdan tespit edilmiştir. Es-Suveydî’nin çalışması üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda müellifin yazmada geçen yer, şahıs ve kavramlar ile ilgili yapmış olduğu indeksin eksik olmakla beraber önemli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak *Tuhfe*’nin 145-198 varakları arasında zikrolunan İslâm dönem Peygamber, Ehl-i Beyt’i, sahabe ve yüzlerce ilmî şahsiyetin künyelerini içeren şecere hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Üstelik es-Suveydî’nin, el-Îcî/en-Neyrîzî’ye ait ve doktora tez konumuzu teşkil eden *Miftahü’s-sa’âde fî kavâidi’s-siyâde* eseri ve yine el-Îcî’ye ait diğer eserlerinden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Es-Suveydî’nin neşri için bkz. el-Îcî, 2010.

tarihi ve çeşitli ilimlerin tasnifi gibi birçok mevzu ele alınmıştır. Ayrıca Hz. Âdem'den başlayarak çeşitli hanedanların şeceresi hakkında da bilgiler mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Vr. 28_a'da karşılaştırmalı olarak çeşitli kavimlerin ve milletlerin kullandığı ayları gösteren tablo mevcuttur.

Vr. 28_b'de karşılaştırmalı olarak çeşitli topluluklardaki özel aylar hakkında bilgi verilmektedir.

Vr. 80_b Kusûrâtü's-seb'a'ye (yedi tabaka) ayrılmış olup Sûretü'l-arz (yeryüzünün resmi) ile ilgili bir tablo içermektedir.

Vr. 81_b'de el-Burûc (feleğin çemberi, burçların mıntıkası) adıyla anılan on iki ay çemberini detaylıca gösteren bir tablo sunulmuştur.

Vr. 81_a ve 83_b-84_a'da Ebû Reyhân'ın *Kânûn el-Mes'ûdî* kitabından iktibas ettiğini zikrederek el-Rub' (Yeryüzünde İnsanoğlunun iskan ettiği Yedi İklim) bölgesini gösteren iki farklı tablo gösterilmektedir.

Vr. 85_b'de Kâbe, Mekke ve Yedi İklim bölgelerinin çeşitli kibleleri ile ilgili bilgiler aktaran bir tabloya yer verilmiştir.

Vr. 90_a'da Hz. Âdem'in (a.s) çocukları hakkında haberler veren bir tablo bulunmaktadır.

Vr. 90_b'de Hz. Nuh'un (a.s) çocukları ile ilgili bir tablo mevcuttur.

Vr. 91_a'da Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeceresini gösteren bir tablo vardır.

Vr. 91_b'de Hz. Nuh'a (a.s) kadar uzanan Türklerin şeceresi verilmiştir.

Vr. 92_a'da Hz. Nuh'a (a.s) kadar Fars hükümdarlarının şeceresi gösterilmektedir.

Vr. 92_b'de Hz. Nuh'a (a.s) kadar olan Sâmî kavimlerinin şeceresi anlatılmaktadır.

Eserde zikri geçen Kur'an ayetlerinin bir kısmı süslü biçimde altın, kırmızı, yeşil ve mavi mürekkep ile yazılmıştır. Nüshanın ortalarında ta'lik hat ile kaleme alınmış ayetler de mevcuttur.

El-İcî'in hadis ve rivayetlere ilişkin verdiği kaynaklar, naklettiği olayların doğruluğunu tespit etmek noktasında önemlidir. Ayrıca eserin telifi sırasında kullandığı kaynaklar hakkında yaptığı açıklamalar da oldukça mühimdir. Nesih hattıyla derlediği bu eserin başlıklarında Sülüs yazısına da yer ver-

miştir. Halifelerin isimlerinden bahsederken ustaca kullandığı altın başlıkların yanı sıra zalim devlet adamları gibi kişilerden söz ederken de kırmızı ve siyah mürekkeplerden istifade etmiştir. Başlıkların bir kısmında yeşil ve lacivert, bazılarında ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Örneğin, Yezid'in ismini kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

Eserin 7_b.11_a varaklarında yer alan fihristin bilgisi muhtasar olarak şöyledir:

Kitabın Fihristi: Bu bölüm üçe ayrılır. **Birinci Bâb:** İlimlerin tasnifi, türleri ve Tarih ilminin mertebesini (mekvîsi) açıklar. **İkinci Bâb:** Tarihin anlamı ve içeriğini (zaman, gün, ay ve yılın hakikati) izah eder. **Üçüncü Bâb:** Bilinen (kullanılmış ve değerlendirilmiş olan) ve bilinmeyen (unutulmuş olanlar) tarihî vakaların tanımını yapar. Onlar da Eski Tarih ve Modern Tarih olmak üzere iki bölümden oluşur:

Eski Tarih: Bu bölüm on kısımdan oluşmaktadır. Birincisi Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesi ve Kadim Yahudilerin kullandıkları takvim; ikincisi Ebü'l-Ma'şer'in *Zîc*'ine göre (Hz.) Nuh Tufanı; üçüncüsü Buhtunnasr ve Kıpt'ta (Mısır'da) kullanılan astronomi tarihi ile ilgili *el-Mecistî*¹³; dördüncüsü Balis el-Hekîm'in tarihi; beşincisi İskender sülalesi, babası Filkus'un (II. Filip) tarihi; altıncısı İskender ve Rum tarihi (Bizans) ile Hristiyanların kullandığı takvim; yedincisi Rum krallarının (kayser) tarihi ve bu silsilenin ilki olan Rum kralı Julius Caesar'ın (Jül Sezar) tarihi; sekizincisi Batlamyusların, Rum krallarının ilk hükümdarı olan Antonios'un tarihi; dokuzuncusu son putperest Rum padişahı Filettûs'un tarihi ve onuncusu da Hz. Peygamber'in Hicri tarihini anlatmaktadır¹⁴.

İslâm Sonrası Tarih: Bu bölüm de yedi kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım Hz. Peygamber'in tarihi¹⁵; ikincisi el-Farsî el-Yezdcirdî'nin (Metinde Tarihü'l-Fors el-Yezcerdî) tarihi; üçüncüsü el-Mu'tazidî el-Harac'nin¹⁶ tarihi; dördüncüsü el-Melekî el-Celâlî'nin tarihi¹⁷; beşincisi et-Tarihü'l-Herâcî; altıncısı

13 *El-Mecistî*, Batlamyus'un astronomiye dair eserinin İslâm literatüründeki adıdır. Bkz. Aydın-Aydın, 1992, s. 196-198.

14 Dokuzuncu ve Onuncu bölümler metinde vr. 24_a'da mevcut olduğu hâlde, fihristte yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber'in Hicrî tarihinden bahseden bölüm metinde on (10) olarak zikredilmiştir, fihristte ise Modern Tarih bölümünün ilk faslıdır.

15 Metinde ise Modern Tarih'in ilk faslı, İskender-i Zülkarneyn'in Tarihi olarak kaydedilmiştir.

16 Metinde dördüncüdür ve Tarihü'l-Hicre olarak zikredilmiştir. Fihristte ise üçüncü olarak kaydedilmiştir.

17 Varak 7_b'de Modern Tarih kısmında, Üçüncü Bâb'nın dördüncü fasıl başlığı, "et-Târîh el Melikî el-Celâlî (Sultan Celâleddîn Melikşah'ın Tarihi)" diye görünmektedir. Metinde ise vr. 20_a'da üçüncü grup olarak zikredilmiştir. Tespit edildiği üzere eserin birkaç yerinde fihristte olan bilgi ile metindeki bilgi birbirinden farklıdır.

Türk tarihi, Hülâgû Hân tarihi ve onun Divân ile ilgili bilgileri; yedincisi ise Gâzân Han tarihini¹⁸ ihtiva etmektedir.

Varak 28_a-28_b'de fihrist bölümünde olmayan el-Yahudiyye, el-Kıptiyye, el-Arabiyyetü'l-Cahiliyye, Arabiyetü'l-Hicriyye, el-Yunaniyye, er-Rûmiyye, es-Süryaniyye, el-Farsiyye el-Kadime, et Türkiyye, el-Melikşahiyye ve el-Hindiyiye isimleriyle anılan çeşitli takvimlerin gün, ay ve yıllarını nasıl kullandıklarına dair karşılaştırmalı biçimde hazırlanmış bir tablo mevcuttur.

Dördüncü Bâb: [8_a] Tarih ve ahbâr (haberler, rivayetler) ilminin faydaları ile ilgilidir. Bu bölüm on fasıldan oluşur¹⁹: Bunlar mahlûkatın Allah'ı tefekkür etmeleri ve O'nun marifetlerini bilmek; Allah'ın halis kulları olan Peygamberlerin tarihi; Kur'an'dan daha önce var olan kutsal kitaplarda geçen vakalar ile Kur'an ayetlerinde geçen olayların karşılaştırılması ve Kur'an'ın üstünlüğünü kabul etmek; çeşitli topluluklar, devletler ve dinlerin durumlarından haberdar olmak; Allah dininin ve adaletinin yayılmasında katkısı olan (peygamberler, sahabe, sâlihler) şahsiyetlerin tarihi ve ahvali hakkında bilgi edinmek; tarih açısından çeşitli görüşleri bir araya getirerek, aralarından sağlam olanları çıkarmak hususunda bilgi sahibi olmak; zaman içinde değişime uğramış olan çeşitli devletlerin ve halklarının refah ve asayişini sağlamak konusunda bulunan ilginç ve tuhaf bilgiler; Tarih İlmi'nden faydalanarak zevk almak; Tarih ilmi ile ilgili olan peygamberler, filozoflar, âlimler ve fazıllar tarafından manzum ve mensur olarak telif olunan edebî eserlerden feyiz almak; Tarih İlmi'nin faydalarından birisi olan İlâhiyat İlmi, Tefsir İlmi, Hadis İlmi, Fıkıh İlmi, Tasavvuf İlmi ve Ahlak İlmi gibi sahalar hakkında bilgi edinmektir.

Beşinci Bâb: Âlemde var olan mahlûkatın ve özellikle tarihin konusunu teşkil eden âdemoğlunun (insanoğlu) tarihi, tarih ilminin tanımı, izahı ve kapsamı ile ilgilidir.

Altıncı Bâb: Tarih ilminin başlangıcı ve on iki faslından (bölümünden) oluşur. Bunların her biri birer ilke olarak değerlendirilmelidir: **Birinci Fasil:** Haberin tanımı ve türleridir (bir kişi tarafından mı yoksa çok kişi tarafından mı bize ulaştığı). **İkinci Fasil:** Haberlerin ispatının yöntemleri ile ilgilidir (doğruluk ve yanlışlığının nasıl anlaşılacağıdır). **Üçüncü Fasil:** Haberlerin kabulü veya reddi ile ilgili hangi araçların müdahil olabileceği ile ilgilidir. **Dördüncü Fasil:** Haberlerin reddi ve kabulüne delalet eden vasıtalar

18 Metinde Gazân Han tarihi ile ilgili olan yedinci faslın yeri tamamen boş bırakılmıştır ki, bunun sebebi araştırılmaya muhtaçtır.

19 Fihristte, dördüncü bâbın alt başlığı olan fasıllardan bahsedilmemektedir. Bkz. vr. 29_a-31_b.

ile ilgilidir. **Beşincisi Fasil:** Haberlerin manasındaki farklılıklar ve çelişkiler hakkındadır. **Altıncı Fasil:** Haberlerin tasdikine yönelik olan tercihler ile ilgili olup bir haberin hangi meseleler esas alınarak teyid veya reddedileceğine dairdir. **Yedinci Fasil:** Naklî tercihler (aklî olanın aksine) ve tercihlerin gerekçeleri ile ilgilidir. **Sekizinci Fasil:** Cismanî âlemde, aklın idrak ettiği şeyler arasında tercihlerin nasıl yapılması gerektiği konusundaki hususlar ile ilgilidir (aklî tercihler). **Dokuzuncu Fasil:** Makul ve menkul olarak bir haberin değerlendirilmesi konusunu izah eder. **Onuncu Fasil:** Uzun ömrü inkâr edenlerin görüşlerini geçersiz kılmak ile alakalıdır. **On birinci Fasil:** İri vücutlu ve uzun boylu mahlûkatın (haberlerinin) tasdiki konusundadır. **On ikinci Fasil:** Haberlerin ispatına yönelik sunulan yöntemleri ihtiva etmektedir.

Yedinci Bâb: Bu bâb büyük topluluklar ve bunların geleneklerinin tasnifi ile ilgili olup yedi bölümdür (8_b). Birincisi: Süryaniler, Keldaniler ve Babilliler ve bunlara bağlı olanlardır. İkincisi: İbrahim oğulları, İmrân oğulları ve Âl-i Dâvûd oğulları olan İbranîlerdir. Üçüncüsü: Farslar, sınıfları ve kabileleri: Pîşdâdiyân, Kiyâniyân, el-Kedâniye, İs'aniye, Beşdâdiye ve Sâmâniye'dir. Dördüncüsü: Araplar (aslen Arap olanlar) ve Musta'ribe (sonradan Arap olanlar): Kahtânîler, Yemâniyye, Şâmiyye, Adnâniyye, Hicâziyye, Irakîyye, Tehâmiyye ve Lehmiyye'dir. Beşincisi: Benü'l-Esfer²⁰, Ferencîler, Yunanlılar ve Rumîlerdir. Altıncısı: Zencileri oluşturan Hindu, Habeşî ve Zencilerdir. Yedincisi: İlhâniyûn, Tatarlar, Türkler, Cürziye ve Kıpçaklardan oluşan Moğollar ve onlara bağlı taifeleri, el-Gerbe, Ruslar, el-As, es-Sakalibe, el-Kiyâliye ve Bulgariyedir.

Hâtîme: Farslara ve Yunanlılara göre yeryüzünün resmi ve iklimlerine hasredilmiştir.

Sekizinci Bâb: Şecere yani Ensâb İlmi ile ilgilidir. Burada kutsal ve meşhur şahsiyetlerin tasnifi, Hz. Âdem'in (a.s) çocuklarından başlamak üzere çeşitli bölümlere taksim olunmuştur.

Dokuzuncu Bâb: Hükümdarlar, onlara tabi olanlar ve karşı gelenler (düşmanları) hakkındadır. Bu bölüm bir mukaddime ve beş fasıldan oluşmaktadır (9_a). **Mukaddime:** Peygamberlerin vasıflarını ve özelliklerini anlattıktan sonra onlar için kullanılması gereken lakapları ve kavramları izah

20 Benü Esfer ya da Benî Esfer, Esfer b. Rûm b. 'Ayûs b. İshak'ın evladı anlamına gelir. Ayrıca Habeşîler ile Rumların karışımından meydana gelen sarışın ırk olarak bilinen Yunanlılar, Rumlar ve Frengilere bu lakap verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Dehhuda, 1377/1998, s. 5038.

etmektedir. **Birinci Fasil:** Nübüvvet, mucize ve Peygamberlerin vasıfları ve bunların manası ile ilgilidir. **İkinci Fasil:** Risâlet, vahiy ve vahiy türleri ve bunların manası beyan etmektedir. **Üçüncü Fasil:** Kelamullah (Allah'ın kelamı) ve Peygamberlerin kitapları hakkındadır. **Dördüncü Fasil:** Din, ayin, şeriat ve İslâm'ın manası ile alakalıdır. **Beşinci Fasil:** Nesih (şer'î bir hükmün daha sonra şer'î bir delille kaldırılması) ve hatimi (bir işin, görevin bitmesi, son bulması anlamına gelir) açıklar.

Birinci Fasil: Peygamberlerin sayısı, nitelikleri, sınıflarını anlatmakta olup altı silsileden oluşmaktadır. Birincisi (Hz.) Âdem'den (Hz.) Nuh'a kadar olan (Aliyhimassalatu vessalam); ikincisi (Hz.) Nuh'tan (Hz.) İbrahim (Aliyhimassalatu vessalam); üçüncüsü (Hz.) İbrahim'den (Hz.) Musa'ya (Aliyhimassalatu vessalam); dördüncüsü (Hz.) Musa'dan (Hz.) İsa'ya kadar (Aliyhimassalatu vessalam); beşincisi (Hz.) İsa'dan (Hz.) Muhammed'e kadar (sallallahu aleyhi vesellem) ve altıncısı da Seyyidü'l-Mürselîn'in (Hz. Muhammed) Bi'seti'nden kıyamete kadardır.

İkinci Fasil: Varak 9_b'de yer almakta olup ulemâ ve halis kullar (mü'minler) olan Peygamber ve onların tasnifine dairdir. On gruptan oluşmaktadır. Bunlar Sahabeler; Tâbi'ûn (peygamberi görmeyen); Tebeü't-Tabiîn; Sûfiler; Müfessirler; Hadisçiler; Fakihler; Edipler; Ehl-i Sünnet ve bid'at ehli olan Müttekellimler (Kelamcılar) ve Hükemâ'dan (el Hükemâu'l-İslâm) müteşekkildir.

Üçüncü Fasil: Tarihin ilk dönemlerinden İslâmî döneme kadar peygamberlik iddiasında bulunan meşhur olan on kişi hakkındadır. İslâm öncesinde Budist, Zardüş, Mânî, Mezdek ve İslâmî dönemde Müseylimetülkezzâb, Ebû Tâhir Karmatî, Behâ Ferîd, İbnü'l-Gezakır, el-Mukaffâ ve Bâbek.

Dördüncü Fasil: Dinlerin ilkelerini tahrif eden dört grup hakkındadır (810_a): Bunlar Mecûsîler, Yahudîliği tahrif edenler, Hristiyanlığı tahrif edenler ve İslâm tahrif edenlerdir.

Beşinci Fasil: Diğer topluluklarda bulunan ve dört gruptan oluşan Ehlü'l-Ehvâ²¹ ve filozoflar hakkındadır: **Birinci grup:** Mağribîler diye tabir edilen Sâbiîn (Yıldızlara Tapanlar), Süryânîler, Yunanîler Mısırlılar ve Rûmlar ele alınmıştır. **İkinci Grup:** Bu grupta Mecûsî (Zerdüş) ve Perslerin din âlimleri (Zertüş Dini'nin büyük âlimleri) ve ateşgedeleri; Eski Yunan filozofları; Bira hmânler, Rûhâniler, Yıldızlara tapanlar ve Putperestlerden oluşan Hind filozofları ve fırkaları (10_b); Semeniyeye²² ve Çinli filozoflar anlatılmıştır.

21 Nefsânî arzu ve hevesleri peşinden gidenler; dinde mezhep ayrılığı yaratanlara verilen isimdir. Geniş bilgi için bkz. Yavuz, 1994, s. 505-507.

22 Semeniyeye, İslâm öncesi dönemlerde Peygamberi Budasef olan mezhebe mensup olan

Onuncu Bâb: Bu bâb da iki bölüm ve bir hâtimeden meydana gelmekte olup devlet yöneticileri hakkında bilgiler sunmaktadır. **Birinci Bölüm:** Dört gruptan oluşan İslâm halifeleri hakkındadır. Birinci grupta Hülefâ-yi Râşidîn; ikinci grupta Sibtân (Hasan ve Hüseyin), Muâviye ve İbn-i Zübeyr (Abdullah b. Zübeyr); üçüncü grupta Emevî halifeleri ve dördüncü grupta da Abbâsî halifeleri anlatılmaktadır. **İkinci Fasil:** Bu fasıl Cengiz Han'ın seferleri ve saltanatı ile başlayıp Sultan Ebû Saîd Bahadır Han'a kadar olan İran ve Türk devletleri ele alınmıştır²³. **Hâtime:** Zamanın sultanı Emîr Timur'un davranışları ve devlet yönetiminden bahsetmektedir.

E. Eserin Yazma Özellikleri: Eserin tespit edebildiğimiz yegâne nüshası yukarıda da belirttiğimiz üzere İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Valide Turhan Sultan Koleksiyonu'nda (nr. 231) bulunmaktadır²⁴. Nesih (sülüs'e yakın bir nesih yazısı) hattıyla kaleme alınmış olup başlıklarında farklı renklerde mürekkep kullanılmıştır. Kâğıt türü, Şarkîdir. Cildi ise siyah, şemseli ve mikleblidir. Eser fiziksel olarak böcek türü haşerattan ve rutubetten almış olduğu cüzî defoların dışında iyi korunmuştur. Tezhib yönüyle IX/XV asrın ilk yarısına ait Timurlu ve özellikle de Şâhruh dönemi (1405-1447) sanat üslubunu yansıtmaktadır.

Eserin katalog bilgisi şöyledir: Eserin adı *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* olup müellifi Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Îcî'dir. Eserin kâtibi

topluluklara verilen lakaptır. bkz. Dehuda, 1377/1998, s. 13764-13765.

23 Müellif, Sultan Ebû Saîd'in vafında "*Saadet yıldızı ve efendilerin efendisinin doğuşu, İlhanlı Devletini ihyâ eden Sultanü's-Said Ebû Saîd 736/1335-1336'da vefat etmiştir.*" yazmak suretiyle hükümdarın ölüm tarihini zikretmektedir. Bu bölümde Ebû Saîd ve Timur hakkında sunduğu methiye oldukça önemlidir. Saygılı bir şekilde gayet edebî bir yaklaşımla ve kullandığı kavramlardan yola çıkarak şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Sultan Ebû Saîd'i saadet yıldızı "kutup yıldızı" olarak tasvir etmiştir. Saadet yıldızının doğuşunu onun saltanatı ile betimlemeye çalışmıştır. Bir diğer ihtimale göre de kinaye olarak Ebû Saîd'in vefatının akabinde zuhur eden Timur'un hâkimiyeti veya saadet yıldızının parlamasına dikkat çekmektedir. "*Allah Saltanatını sonsuz kılsın*" duasını Timur'a hitaben yazdığı açıktır. Ayrıca cümlelerin sonunda Bakara suresindeki "*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?*" (Bakara/106, <http://mushaf.diyana.net.gov.tr/#> (erişim:15.12.2015) âyetine işaret ederek ifadesini bitirmiştir. Bu da İlhanlı Devleti'nin ardından zuhur eden Timurlu Devleti'ne işaret etmektedir. Sonuç olarak müellif söz konusu eserini Timur'dan önceki zamanda telif etmiş olması da muhtemeldir. Şöyle ki eserini başka bir amaçla yani Muzafferî Hânedanı'na olan yakınlığından dolayı bu hânedana mensup bir devlet adamı için telif etmiş de olabilir. Ancak Timur'un kısa sürede birçok bölgeye hâkim olduğu haberini duyunca söz konusu eserinde birtakım değişiklikler ve ilaveler yaparak zamanı gelince de kendisini sunmuş da olabilir. Bilgi açısından bu gibi durumlarda tarih kayıtları ve methiyeler önemlidir.

24 Eser, 296 varaktan ve 592 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfada ise 17 satır var. Her satırda da takriben 7 kelime mevcuttur. Bu bilgilere göre eserde kullanılan kelime sayısı ve dolayısıyla yaklaşık olarak eserin hacmini muhasebe etmek mümkündür.

Pîr Ali Hâfız'dır. Telif tarihi ise 800/1397-1398'dir. Eserin dili Arapçadır. Yazmanın hattı nesih ve hattatın künyesi Ebü'l-Mefâhîr Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. el-Mulakkap li-Şems İbn-i Şihâb el-Îcî olarak kaydedilmiştir. Eserde tezhip, altın, siyah, kırmızı, yeşil, lacivert mürekkepler kullanılmıştır. 1_a-1_b yapraklarında altın ve çeşitli renklerle süslenmiş levha ve başlıklar mevcuttur. Eserin ölçüsü 296x207 ve 189x114 olarak kaydedilmiştir. 295 varak ve 592 sayfa olup her sayfa 17 satırdan oluşmuştur. Eserin cildi siyah meşin kaplı şemseli mikleblidir. Eserin tasnif numarası 297.9, eski kayıt numarası ise 00231 olarak belirlenmiştir.

Eserin Zahriye Kaydı: Eserin başlığı metin yazısından farklı olarak vr. 1_a'nın başında *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr, fî 'ilm-i târih* (Tarih ilmi ile ilgili *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr*) şeklinde kaydedilmiştir. Yine aynı varakta kitabın Valide Turhan Sultan²⁵ Kütüphanesi²⁶ vakfına ait olduğuna dair bir damga mevcuttur²⁷. Aynı damga levhanın sol tarafı ile birlikte (73_a), boş bırakılan 144_b, 145_a, 198_b, 199_a ve 295_b varaklarında da bulunmaktadır.

Paragraf edilmiş olan kelimelerin önünde "sahha" işareti ilave edilmiştir. Örneğin, müellif veya kâtib'in metinde unutmış olduğu kelimeleri tekrar kaydettiğini "sahha" işareti ile belirtmiştir. Derkenar edilmiş ibarelerin bazıları, düzgün olarak çizilmiş kutuların içinde verilmiştir. Başlıkların bazıları daha büyük yazılmıştır. Yazımda farklı renkte mürekkeplere de yer verilmiştir. Tezhip ve motiflerde daha ziyade lacivert renk kullanılmıştır. Gevherşâd Cami'inde de işlendiği üzere "lacivert rengi" söz konusu dönemin mimarî sanatının sembollerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da özellikle Şâhruh döneminin sanatını vurgulamaktadır.

Kitapta vr. 1_a'da lacivert zeminli büyük bir levha mevcuttur. Bu levhanın bir de başlığı olup sülüs yazısı ile *Hâzâ Kitâb-i Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* olarak kaydedilmiştir. Levhanın ortasında altınlı bir şemse bulunur. Şemsenin etrafında on iki halka ve dört köşesinde de dört halka mevcuttur. On iki halka, Şifilikte İsnâaşeriyye'yi (On iki İmam), etrafındaki dört halka da Hulefâ-yi Râşidîn'i (dört halife) temsil ediyor olabilir. Lacivert zeminin üzerinde altın, kırmızı mavi ve beyaz renklerinden oluşan rengârenk bitkisel motifler işlenmiştir. Sayfanın alt kısmında bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda müellif, kendi künyesini zikrederek eserin kendisine ait olduğunu kaydetmiştir²⁸.

25 Valide Turhan Sultan hakkında bkz. Karaca, 2012, s. 423-425.

26 Kütüphanenin tarihi ile ilgili bilgi için bkz. Erünsal, 2012, s. 426.

27 Mührün üzerindeki metin: "يرجو برحمة ربها السبحان ، والده السلطان غازي محمد خان"

28 "Min ta'likâti'l- el-'abdi'l-fakîr ilellahi el-gani Şems İbn-i Şihâb el-Îcî gafera lehuma."

Valide Turhan Sultan'ın mührünün dışında, *Miftah*'da olduğu üzere II. Beyazid'e (918/1512) ait bir tuğra da bulunmaktadır.

Tespit ettiğimiz üzere fihrist bölümünde olmayıp da metinde başlık olarak mevcut olan bölümlere de rastlanmaktadır.

Eserin birçok yerinde sayfa kenarında bazı kavramlar tashih olunarak metnin yazısından farklı bir yazı ile derkenar edilmiştir. Eserin kâtibi, vr. 204_a'da olduğu gibi bazı başlıklar için İbrahim Sultan ve Baysungur dönemlerinde yaygın nefis hat stili olan Sülüs ve Reyhanî yazısını kullanmıştır. Başlıklar, altın ve diğer bitkisel boyalar kullanılarak çeşitli renklerden oluşan mu'reb nesih yazısı (harekeli nesih yazısı) ile yazılmıştır. Eserin hemen her yerinde ve özellikle başlıklarda, müellif veya hattat'ın sanatsal yeteneğini ortaya koyduğu görülmektedir.

Müellif vr. 65_b-70_b arasında Beyzavî (öl.685/1286), Şerefeddin Zekî (öl.680/1281-1282) ve Adudüddîn İcî (ö.756/1355) gibi meşhur âlimler hakkında bilgi vermektedir. Bu âlimlerin birbirlerinden nakillerde bulduklarını belirtmektedir. Bu noktadan yola çıkarak müellifin dinî görüşünü ve hangi tarikata mensup olduğunu tahmin etmek mümkündür. Ayrıca müellifin kimlerden ders aldığı veya hangi şahsiyetler ile münasebetinin bulunduğu da tespit edilebilmektedir. Bu da müellifin ilmî yetkinliğini ortaya çıkarmak noktasında önemlidir.

Tuhfe'nin önemli özelliklerinden birisi de İslâm âlimleri ile ilgili hazırlanmış olduğu şeceredir (145_a-198_a). Müellif, Peygamber döneminden başlamak üzere Aşere-i Mübeşşire, Hülefa-yi Râşidîn, sahabeler, sahabiyât (sahabelerin eşleri), muhacirler ve ensâr, tabi'în, tebeu't- tâbiîn gruplarını kronolojik olarak vermiştir. Bunlardan bir kısmı yine kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. İlmî açıdan büyük şahsiyetlerden olan Fârâbî (öl.339/650), İbn-i Miskeveyh (ö. 421/1030), İbn Sinâ (ö. 428/1037), Ebû Reyhan Birûnî (öl. 453/1061[?]) ve Efdalüddîn Kâşî (öl. 667/1268-1269[?]) gibi filozof, âlim, müfessir ve kelam âlimlerinden ve eserlerinden bahsettiği gibi onların kısa biyografilerine de yer vermiştir.

Sonuç

Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibi's-serîr, el-İcî tarafından ilmin farklı dallarından pek çok farklı eserin mütalaa edilmesi sonucunda kaleme alınmıştır. Vekâ-yi'nâme türü eserlerin klasik metoduna uygun olarak yaratılış ile başlamıştır. Müteakiben Hz. Adem'den başlayıp Peygamberler tarihi, dinler tarihi ve milletlerin tarihleri ele alınmıştır. Ayrıca İslâm öncesi ve sonrası dönemde

farklı milletlerin kullanmış oldukları takvimler de bahse konu edilmiştir. Hz. Peygamber ile başlayan İslâm tarihi ve Hicrî takvim anlatılmıştır. Sahabeler, tâbiîn, tebeu't-tâbiîn, sufler, müfessirler, hadisçiler, fakihler, edipler, hukemâ ve kelamcılar da ayrı fasıllar hâlinde sunulmuştur. Söz konusu bu gruplara mensup olan pek çok kişinin biyografilerine de yer verilmiştir. Bunların yanı sıra İslâm öncesi ve İslâmî dönemde ayrılıkçı veya aykırı diye tabir edilebilen muhalif zümrelerden de bahsedilmiştir. Hatta tarih boyunca peygamberlik iddiasında bulunan şahıslardan da söz edilmiştir. Bu yönüyle eser, çok özgün bilgiler aktarmamış olsa da bahsini ettiği konulara dair hazırlamış olduğu şecereler ile tablolar ve çizelgeler müstesnadır.

Ayrıca müellifin tarih ilmi ve yazıcılığına dair yapmış olduğu değerlendirmeler ve aktarmış olduğu bilgiler çok önemli olup onun iyi bir tarihçi, edip ve âlim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumu ele aldığı konuları muntazam bir biçimde ve ustaca anlatmasından da anlamak mümkündür.

Emîr Timur'un saray kütüphanesi için kaleme alınmış olan *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* üzerinde yaptığımız çalışmada, eserin gayet düzgün, güzel ve mahirane bir üslup ile yazıldığı anlaşılmaktadır. Sanatsal açıdan da dönemin özgün ve nefis eserlerinden kabul edilebilir. Sayfalarda önceden düzgün biçimde çeşitli renkler ile çerçevelerin çizildiği ve daha sonra da metnin içine yerleştirildiği müşahede edilmektedir. Söz gelimi varak 27_b'de kâtip gereksiz gördüğü ya da sonradan ilave edilebileceğini düşündüğü kimi bilgilerden dolayı sayfayı boş bırakmıştır.

Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr adlı bu kitap, metodolojik açıdan tarihçiler için önemli olduğu gibi üniversitelerde okutulması gereken bir kaynak niteliğindedir. Müellifin konuları ele alış tarzı ve kullandığı metottan dolayı tarih yazıcılığında ve çalışmalarında istifade edilmesi gereken bir kılavuz eser hüviyetine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira tarihçinin, tarihî olayları ele alış yöntemi, haberleri değerlendirme tarzı ve yorumlaması cihetinden verdiği bilgiler genel geçer ve ufuk açııcıdır.

Kaynakça

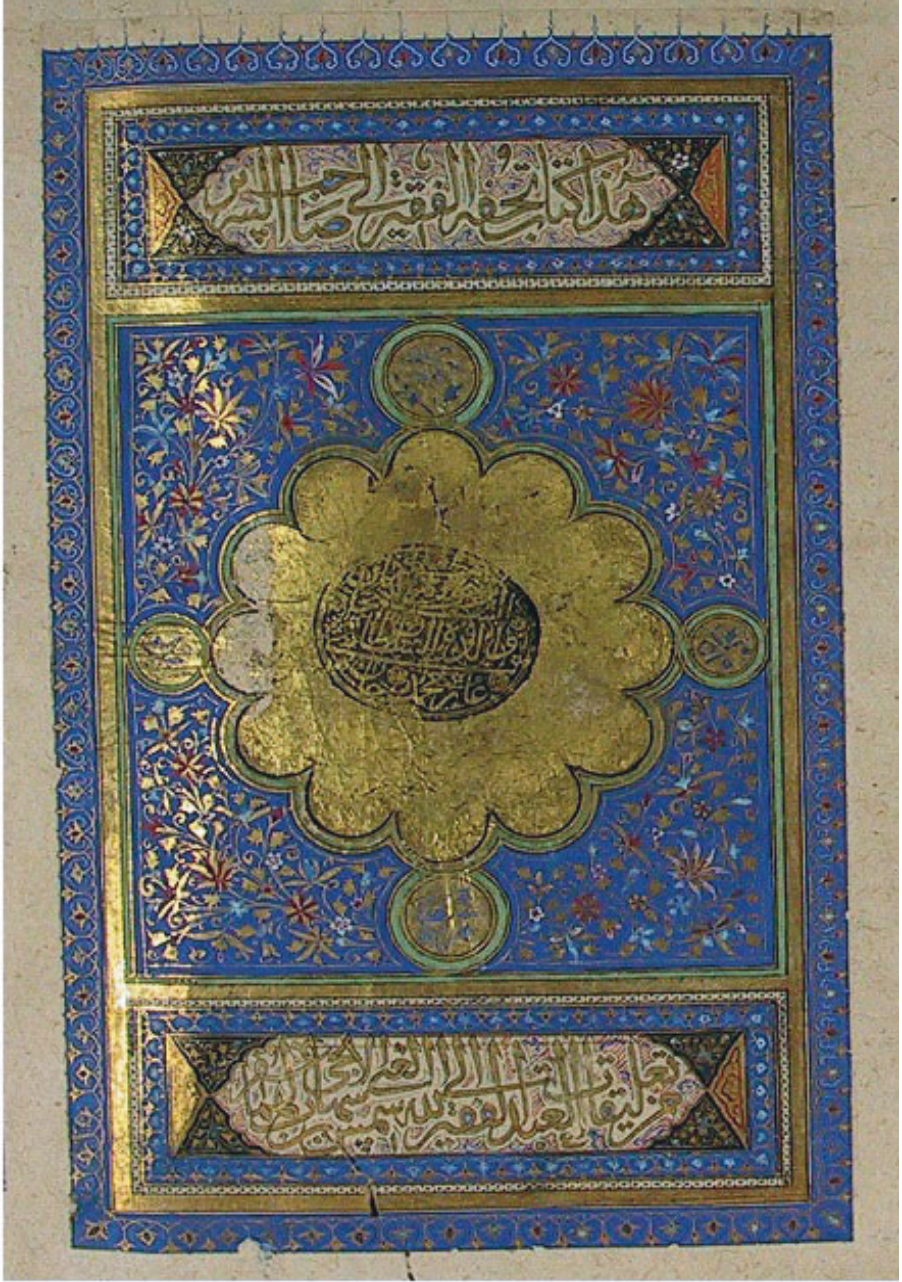
- Abdurrahman Câmî. (1998). *Nefahatü'l-üns*, (Lâmiî ÇelebiÇev.) İstanbul: Marifet Yayınları.
- Ali Şîr Nevâî. (1996). *Nesâyimü'l-muhabbe min şemâyimi'l-fütüvve* (I Cilt).Kemal Eraslan (Haz.).Ankara: Türk Dili Kurumu.
- Aydın, C.-Aydın, G. (1992). *Batlamyus. DİA* (V). (ss. 196-199). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dehuda, Ali Akber. (1377/1998). Benî Esfer. *Lugatnâme* (IV Cilt). (ss. 5038).Tahran: Müessise-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran.
- Dehuda, Ali Akber. (1377/1998). Semeniyeye.*Lugatnâme* (IX Cilt), (ss. 13764-13765). Tahran: Müessise-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran.
- Devletşah. (1382-2003). *Tezkiretü's-şüerâ*. E.G. Brown (Haz.). Tahran: İntişârât-i Esâtîr.
- Erünsal, İ. E. (2012). Vâlide Sultan Kütüphanesi, *DİA* (XLI Cilt). (ss. 426). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsmail Paşa Bağdadî. (1955). *Hediyetü'l-ârifîn, Esmâü'l-müellifîn ve Âsârü'l-müsen-nifîn* (II Cilt) İstanbul: Maarif Matbaası.
- Gürbüz, D. (1999). Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tâhir Bey ve Siyaset'e Mütellik Âsâr-i İslamiyye adlı Risalesi. *Journal of Islamic Research*. XII (1), (58-64).
- Fesâî, Hacı Mirza Hasan Hüseyini. (1388/2009). *Farsnâme-yi Nâsirî* (II Cilt). Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr.
- Karaca, F. (2012). Turhan Sultan. *DİA* (XLI Cilt). (ss. 423-425). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2007). *Keşfü'z-zünûn* (I-V Cilt). (R. Balcı Çev.)İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî. *Miftahu's-sa'âde fî Kava'idi's-siyâde*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonunda nr. 2086.
- Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî. *Tuhfetü'l- fakîr ilâ sâhibü's-serîr*.Süleymaniye Kütüphanesi Turhan Valide Sultan Koleksiyonu, nr. 231.
- Muhammed b. İbrahim El-Îcî. (2010). *Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibü's-serîr (fî İlmi't-tevâ-rih)*.Hâlid Ahmed el-Molla es-Suveydî (thk.).Dimaşk: Dâr-u Sa'deddîn.
- Nasîrî, J. (1369/1990). *Mu'arrifi-yi Nüşahâ-yi Şâhnâme-yi Firdevsî (Mevrid-i İstinâd-i Müessese-yi Mutalaât ve Tahkîkâtî-i Ferhengî der Kâr-i Tashih-i İlmi ve İntikâdî-i Metn-i Şâhnâme)*.Tahran: Müessese-yi Mutalaât ve Tahkîkâtî-i Ferhengî
- Nizâmeddîn Şâmî. (t.y.). *Zafernâme (Tarih-i Futûhât-ı Emîr Timmur)*. Tahran: Merkez-i Tahkîkât-i Râyânei-yi Ghaimiyeh-yi İsfahan.
- Kehhâle. Ö. R. (t.y.). *Mu'cemü'l-mü'ellifîn* (IV Cilt). Beyrut: Dârü'l-İhyâü't-Turâsü'l-Arabî.
- Pezeşk, M. (1387/2008). *Asr-i Fetret Der İnan Sedehâ-yi Miyâne*.Tahran: İntişârât-ı Kaknus.
- Şerefeddîn Ali Yezdî. *Zafernâme*, Haz. Seyyid Saîd Mîr Muhammed Sadık, tsh. Abdülhüseyin Nevâî, Merkez-i Esnâd-i Meclis, Nâşir-i Dijitali, Merkez-i Tahkîkât-i Râyânei-yi Ghaimiyeh-yi İsfahan.

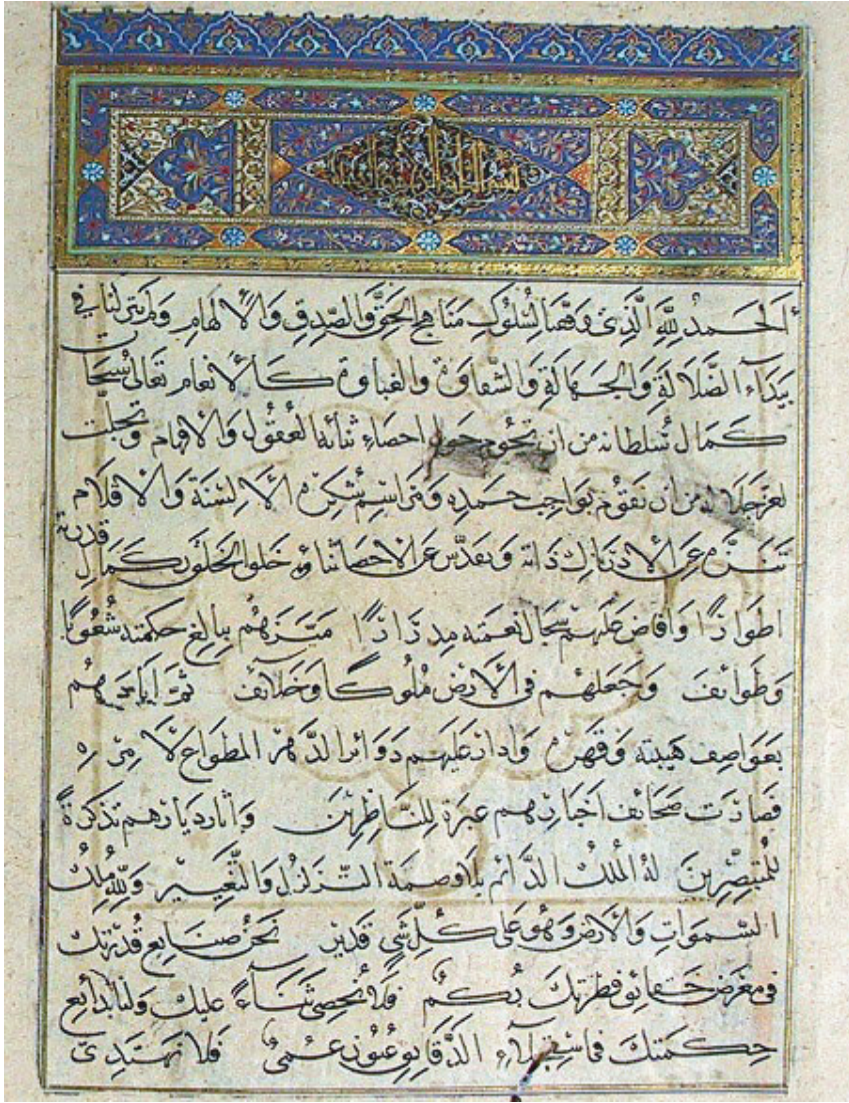
- Beyânî, Ş. (1345/1966). *Tarih-i Âl-i Celâvir*, Tahran: Çâphâne-yi Dânişgâh-i Tehran.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *Şakaik-ı numâniye ve zeyilleri*, Haz, Abdülkadir Özcan, I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları (1989).
- Yavuz, Y. Ş. (1994). Ehl-i Ehvâ, DİA (X Cilt). (ss. 505-507). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İnternet Kaynakları

- <http://aghabozorg.ir/search.aspx> (erişim 25.11.2015).
- <http://mushaf.diyaret.gov.tr/#> (erişim 15.12.2015).
- <http://www.islamansiklopedisi.info/> (erişim 15.12.2015)
- www.ghaemiyeh.com (erişim 02.12.2015)
- www.ghaemiyeh.com (erişim 02.12.2015)

Ek-1: *Tuhfetü'l-fakir ilâ Sâhibu's-serîr*[1_a]

Ek-2: Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibu's-serîr[1_b]

Ek-3: Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibu's-serîr [4_b]

Ek-4: Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibu's-serîr [295.]

Ek-5: Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibu's-serîr[295_b]

